

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет здоров'я людини  
Кафедра фізичної культури і спорту

## **МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ**

до практичних занять з дисципліни

**«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ»**  
(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності  
С4 Психологія)

Укладач Т.С. ОСТРЯНКО, доц., канд. пед. наук

**З А Т В Е Р Д Ж Е Н О:**  
на засіданні кафедри  
фізичної культури і спорту  
протокол № 9 від 24.04.2026 р.

Київ 2026

УДК 159.922.76:376-056.2/.3(07)

Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Психологічний супровід в інклюзивному середовищі» (для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 Психологія) / Укладач Т.С. Острянко. – Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2026. – 42 с.

Наведені матеріали, необхідні для виконання завдань до практичних занять з дисципліни «Психологічний супровід в інклюзивному середовищі». Матеріали містять опис основних методів, форм і засобів навчання, що забезпечують ефективну взаємодію зі здобувачами вищої освіти. Методичні рекомендації включають завдання для практичних занять, кейси, ситуаційні вправи, питання для самоконтролю, що сприяють формуванню аналітичного мислення, здатності приймати обґрунтовані рішення у професійній діяльності.

Укладач:

**Острянко Т.С.**

к.пед.н, доцент, доцент кафедри фізичної  
культури і спорту

Рецензент: д. психол.н., проф., зав.кафедри фізичного виховання Ю.А.  
Завацький

© Острянко Т.С., 2026  
© Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2026

## ЗМІСТ

|                                                                                                                    |           |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>Передмова .....</b>                                                                                             | <b>5</b>  |
| <b>1.Програма навчальної дисципліни «Психологічний супровід в інклюзивному середовищі».....</b>                    | <b>8</b>  |
| 1.1 Теми практичних занять .....                                                                                   | 11        |
| 1.2 Методи поточного та підсумкового контролю .....                                                                | 11        |
| 1.3 Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти.....                                                      | 13        |
| <b>2. Теми практичних занять .....</b>                                                                             | <b>13</b> |
| <b>2.1 Основні поняття дисципліни. Моделі ставлення до людей з порушеннями розвитку.....</b>                       | <b>13</b> |
| 2.1.1 План .....                                                                                                   | 14        |
| 2.1.2 Завдання для здобувачів вищої освіти.....                                                                    | 14        |
| 2.1.3 Питання для самоконтролю .....                                                                               | 14        |
| 2.1.4 Методичні рекомендації .....                                                                                 | 14        |
| 2.1.5 Література .....                                                                                             | 15        |
| <b>2.2 Психологічні закономірності розвитку особистості та соціалізації в умовах інклюзивного середовища .....</b> | <b>16</b> |
| 2.2.1 План .....                                                                                                   | 16        |
| 2.2.2 Завдання для здобувачів вищої освіти.....                                                                    | 17        |
| 2.2.3 Питання для самоконтролю .....                                                                               | 17        |
| 2.2.4 Методичні рекомендації .....                                                                                 | 17        |
| 2.2.5 Література .....                                                                                             | 18        |
| <b>2.3 Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами як цілісна діяльність психолога. ....</b>     | <b>19</b> |
| 2.3.1 План .....                                                                                                   | 20        |
| 2.3.2 Завдання для здобувачів вищої освіти.....                                                                    | 20        |
| 2.3.3 Питання для самоконтролю .....                                                                               | 21        |
| 2.3.4 Методичні рекомендації .....                                                                                 | 21        |
| 2.3.5 Література .....                                                                                             | 22        |
| <b>2.4 Сімейний психологічний супровід у системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами .....</b>        | <b>23</b> |
| 2.4.1 План .....                                                                                                   | 23        |
| 2.4.2 Завдання для здобувачів вищої освіти.....                                                                    | 24        |
| 2.4.3 Питання для самоконтролю .....                                                                               | 24        |
| 2.4.4 Методичні рекомендації .....                                                                                 | 25        |
| 2.4.5 Література .....                                                                                             | 25        |
| <b>2.5 Психологічний супровід дітей з емоційними порушеннями в умовах інклюзивного середовища .....</b>            | <b>27</b> |
| 2.5.1 План .....                                                                                                   | 28        |
| 2.5.2 Завдання для здобувачів вищої освіти.....                                                                    | 28        |
| 2.5.3 Питання для самоконтролю .....                                                                               | 29        |
| 2.5.4 Методичні рекомендації.....                                                                                  | 29        |
| 2.5.5Література.....                                                                                               | 30        |
| <b>2.6 Особливості психологічного супроводу дітей із РАС в умовах інклюзивного середовища .....</b>                | <b>31</b> |
| 2.6.1 План.....                                                                                                    | 31        |
| 2.6.2 Завдання для здобувачів вищої освіти.....                                                                    | 31        |
| 2.6.3 Запитання для самоконтролю.....                                                                              | 32        |
| 2.6.4 Питання для самоконтролю.....                                                                                | 32        |
| 2.6.5 Література.....                                                                                              | 33        |

|                                                                                           |           |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>2.7 Метафоричні техніки у психологічному супроводі в інклюзивному середовищі .....</b> | <b>35</b> |
| 2.7.1 План.....                                                                           | 35        |
| 2.7.2 Завдання для здобувачів вищої освіти.....                                           | 37        |
| 2.7.3 Запитання для самоконтролю.....                                                     | 37        |
| 2.7.4 Питання для самоконтролю.....                                                       | 37        |
| 2.7.5 Література.....                                                                     | 38        |
| <br><b>Питання до іспиту.....</b>                                                         | <b>39</b> |

## ПЕРЕДМОВА

**Мета навчальної дисципліни** – формування у майбутніх магістрів психології здатності здійснювати науково обґрунтований, етично відповідальний та практично орієнтований психологічний супровід в умовах інклюзивного середовища.

### **Завдання :**

1. Сформувати здатність здійснювати психологічний аналіз і прогноз розвитку особистості, груп та освітніх спільнот в умовах інклюзії.
2. Розвинути уміння застосовувати психологічні знання у процесі консультування з питань інклюзії, адаптації, міжособистісних взаємин, сімейної взаємодії та психологічного благополуччя.
3. Сформувати здатність ефективно застосовувати теоретичні знання у практичних ситуаціях психологічного супроводу.
4. Розвинути креативне мислення та здатність генерувати нові підходи до вирішення складних професійних завдань в інклюзивному середовищі.
5. Сформувати уміння виявляти, аналізувати та вирішувати психологічні проблеми суб'єктів інклюзивного освітнього процесу

Згідно з вимогами ОПП здобувачі повинні **знати:**

1. сутність основних понять і термінів, які використовуються у інклюзивному середовищі.
2. теоретичні основи психологічного аналізу особистості, груп та освітніх спільнот в умовах інклюзії;
3. закономірності психічного розвитку та соціалізації в інклюзивному середовищі;
4. психологічні особливості адаптації, міжособистісної взаємодії та сімейних відносин в умовах інклюзії;
5. принципи психологічного консультування та супроводу учасників освітнього процесу;

6. сучасні підходи до психодіагностики та корекції (валідність, надійність, доказовість методів);
7. етичні засади професійної діяльності психолога, зокрема принципи толерантності, поваги до різноманітності та мультикультурності;
8. основи командної взаємодії та міждисциплінарної співпраці.

**вміти:**

1. здійснювати психологічний аналіз і прогноз розвитку особистості та груп в інклюзивному середовищі;
2. застосовувати психологічні знання у практиці консультування з питань інклюзії, адаптації та взаємодії;
3. ефективно використовувати коректну термінологію у процесі психологічного супроводу;
4. виявляти, аналізувати та вирішувати психологічні проблеми учасників інклюзивного освітнього процесу;
5. добирати та застосовувати валідні психодіагностичні й корекційні методики відповідно до запиту;
6. організовувати просвітницьку, профілактичну та освітню діяльність для різних цільових груп;
7. працювати в команді, проявляти соціальну відповідальність у професійній діяльності;
8. демонструвати креативність у вирішенні складних професійних завдань.

У наслідок вивчення даного навчального курсу здобувач вищої освіти набуде наступних **компетентностей**:

- ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК 3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- ЗК 4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
- ЗК5. Цінування та повага до різноманітності та мультикультурності.
- ЗК 6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- ЗК 7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
- ЗК 9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

СК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

СК4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.

СК5. Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.

СК8. Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.

СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

СК13. Розуміти специфіку організації та впровадження психологічного супроводу в інклюзивному середовищі.

**та результатів навчання:**

ПР 4. Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій.

ПРН 14. Використовувати набуті знання при організації консультування з сімейних, вікових, гендерних, інклюзивних проблем, питань соціально-психологічної адаптації, міжособистісних взаємин, персональної відповідальності, моральності, екзистенційності та психологічного благополуччя особистості тощо.

В процесі вивчення дисципліни здобувач вищої освіти отримує можливість формувати та розвивати *soft skills* – *комунікативні навички* (що передбачають уміння чітко, доступно та етично здійснювати професійне спілкування з різними учасниками освітнього процесу з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і потреб; здатність до активного слухання; надання конструктивного зворотного зв'язку; дотримання принципів ненасильницької комунікації та психологічної безпеки); *навички адаптивності* (виявляються у здатності гнучко добирати та змінювати методи, форми і стратегії психологічного супроводу відповідно до індивідуальних можливостей

і освітніх потреб особистості та групи; готовності до роботи в умовах різноманітності, невизначеності та динамічних змін); *організаційні навички* (уміння планувати й реалізовувати психологічний супровід із урахуванням принципів універсального дизайну навчання, здійснювати диференціацію підходів, ефективно організовувати час, ресурси та взаємодію в інклюзивному середовищі); *навички вирішення конфліктів* (включають здатність до аналізу та врегулювання проблемних ситуацій, розвиток емпатії, толерантності та поваги до різноманітності, а також уміння створювати атмосферу психологічної безпеки, підтримки та партнерської взаємодії в інклюзивному середовищі).

## **1. Програма навчальної дисципліни «Психологічний супровід в інклюзивному середовищі»**

**Тема 1. Основні поняття дисципліни. Моделі ставлення до людей з порушеннями розвитку.** Визначення терміну «інклюзія». Різниця інклюзії від інтеграції. Інклюзія та соціалізація. Вплив середовища на соціалізацію. Правові та етичні основи інклюзії. Основні принципи та цінності інклюзії. Законодавчі документи щодо інклюзії. Переваги та виклики інклюзії. Міфи та правда про інклюзію. Сутність інклюзивного середовища. Моделі ставлення до людей з порушеннями здоров'я (медична, соціальна, біопсихосоціальна та ін.) Вплив ставлення суспільства та педагогів на розвиток дитини та сім'ї. Бар'єри в інклюзивному середовищі. Соціальна ізоляція та соціальні інклюзії.

**Тема 2. Психологічні закономірності розвитку особистості та соціалізації в умовах інклюзивного середовища.** Розвиток і формування особистості. Теорії впливу середовища і спадковості на розвиток особистості. Співвідношення біологічних і соціальних чинників у розвитку особистості. Основні теорії розвитку особистості: біогенетичні теорії; соціогенетичні теорії, двофакторні теорії. Вікові періоди розвитку особистості. Роль діяльності і спілкування у процесі розвитку і соціалізації особистості. Фактори соціалізації в інклюзивному освітньому середовищі.

**Тема 3. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми**

**потребами як цілісна діяльність психолога.** Завдання практичного психолога в умовах інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Завдання, принципи організації психологічного супроводу та напрямки. Первинне виявлення дітей з особливими освітніми потребами. Діагностична та корекційна робота. психопрофілактична робота, консультування, психологічна допомога як основні види діяльності у психологічному супроводі. Інформаційно-просвітницька робота та психологічне консультування батьків. Етапи психологічного супроводу. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами як умова реалізації індивідуальної освітньої траєкторії. Структура програми та етапи планування. Сутність поняття «індивідуальний навчальний план» та «індивідуальна навчальна програма».

**Тема 4. Сімейний психологічний супровід у системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами.** Фактори, що впливають на формування батьківського ставлення до дитини з особливими освітніми потребами. Стилі сімейного виховання та їх вплив на розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами. Психологічні труднощі дітей з особливими освітніми потребами в сімейному та соціальному середовищі. Деструктивні настанови батьків та їх вплив на емоційний стан дитини. Специфічні труднощі сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Психологічна підтримка батьків та дітей у процесі сімейного супроводу. Формування здорових взаємин у сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями здоров'я, поведінковими порушеннями.

**Тема 5. Психологічний супровід дітей з емоційними порушеннями в умовах інклюзивного середовища.** Психологічний супровід дітей з агресивними реакціями в інклюзивному середовищі: ресурсно-стабілізаційний підхід. Психологічний супровід дітей з підвищеною тривожністю в умовах інклюзивного навчання. Розлад сепараційної тривоги у дітей та підлітків: психологічні прояви та чинники розвитку. Особливості проявів та чинники розвитку розладу сепараційної тривоги у дітей та підлітків в умовах військового стану. Фобічні та генералізовані тривожні розлади. Селективний

мутизм: психологічні особливості та напрями супроводу в інклюзивному середовищі.

**Тема 6. Особливості психологічного супроводу дітей із РАС в умовах інклюзивного середовища.** Поняття розлади аутистичного спектра та їх психолого-педагогічна характеристика. Причини виникнення та основні прояви РАС в умовах інклюзивного середовища. Особливості психологічного супроводу дітей з РАС в умовах інклюзивного середовища. Психологічна підтримка педагогів, які працюють з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра. Індивідуальна та групова робота з дітьми з РАС в системі психологічного супроводу. Організація взаємодії фахівців і батьків у процесі психологічного супроводу дитини з РАС.

**Тема 7. Метафоричні техніки у психологічному супроводі в інклюзивному середовищі.** Метафоричні образи як засіб розвитку рефлексії та психологічної саморегуляції особистості в інклюзивному просторі психологічної підтримки. Образно-символічні техніки у роботі з емоційними переживаннями та внутрішніми конфліктами. Використання метафоричних технік у роботі з особами, які мають труднощі вербалізації емоційного досвіду. Метафоричні техніки як безпечний інструмент психологічної підтримки в умовах емоційної вразливості та кризових переживань.

На вивчення навчальної дисципліни «Психологічний супровід в інклюзивному середовищі» для здобувачів денної форми навчання відводиться: кількість годин – 150; кількість кредитів ECTS – 5; лекції – 28 год., практичні – 14 год., самостійна робота студентів – 108 год. Для здобувачів заочної форми навчання: кількість годин – 150; кількість кредитів ECTS – 5; лекції – 4 год., практичні – 2 год., самостійна робота студентів – 144 год. **Екзамен** є підсумковою формою контролю, виставляється за результатами роботи здобувача вищої освіти у семестрі (виконання здобувачем семестрових самостійних завдань, відповідей на практичних заняттях та оцінок поточного контролю).

### 1.1. Теми практичних занять

| № з/п | Назва теми                                                                                                        | Кількість годин |
|-------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|
| 1     | <b>Тема 1.</b> Основні поняття дисципліни. Моделі ставлення до людей з порушеннями розвитку.                      | 2               |
| 2     | <b>Тема 2.</b> Психологічні закономірності розвитку особистості та процес соціалізації в інклюзивному середовищі. | 2               |
| 3     | <b>Тема 3.</b> Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами як цілісна діяльність психолога      | 2               |
| 4     | <b>Тема 4.</b> Сімейний психологічний супровід у системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами         | 2               |
| 5     | <b>Тема 5.</b> Психологічний супровід дітей з емоційними порушеннями в умовах інклюзивного середовища             | 2               |
| 6     | <b>Тема 6.</b> Особливості психологічного супроводу дітей із РАС в умовах інклюзивного середовища                 | 2               |
| 7     | <b>Тема 7.</b> Метафоричні техніки у психологічному супроводі в інклюзивному середовищі                           | 2               |

### 1.2. Методи поточного та підсумкового контролю

Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із здобувачами вищої освіти під час лекцій, а також на практичних заняттях. Крім того, здобувачі вищої освіти виконують самостійну роботу з даної дисципліни.

Бали, які набрані здобувачем вищої освіти під час поточного контролю, дораховуються до підсумкового контролю. 2/3 частини матеріалу дисципліни відводиться на самостійне опанування, 1/3 – аудиторна робота. Перевірка самостійної роботи здійснюється у вигляді виконаних завдань, складених викладачем відповідно до тем, передбачених робочою програмою.

Семестровий контроль за результатами вивчення дисципліни проводиться шляхом зваженого додавання результатів поточного/або модульного контролю та постановки підсумкової оцінки до екзаменаційної відомості. Варіанти завдань до самостійної роботи знаходяться в пакеті документів на дисципліну. На практичному занятті передбачається здійснення усного та письмового опитування, термінологічний диктант, самостійна робота, тестування,

складання таблиць, розв'язання практичних ситуацій. Оцінки доводяться до відома здобувачів вищої освіти до початку сесії.

### **Робота на практичному занятті:**

**Усне опитування** – це найбільш поширеніший метод перевірки рівня засвоєння теоретичних знань у навчальній діяльності. Його використання сприяє оволодінню логічним мисленням, формуванню та розвитку навичок аргументувати, висловлювати свої думки грамотно, переконливо обстоювати власну думку. Даний вид опитування передбачає відповіді студентів на визначені викладачем запитання практичного заняття.

Максимальна кількість балів, яку студент може набрати на практичному занятті із даного виду опитування передбачена робочою програмою навчальної дисципліни.

**Вирішення практичних ситуаційних завдань** проводиться на занятті за допомогою використання методу груп. Студенти об'єднуються у групи та пропонується проблемне запитання чи реальна практична ситуація, яка потребує вирішення. Студенти за допомогою методу дискусії обговорюють проблему зазначену викладачем і презентують спільне вирішення проблеми.

Оцінюючи вирішення поставленої проблеми, викладач керується такими критеріями: повнота та послідовність відповіді, правильність нормативного та наукового обґрунтування, можливість поєднання теоретичного матеріалу в реальній проблемній ситуації.

**Експрес-опитування на практичному занятті** проводиться на початку кожного заняття (5-10) хвилин. Студентам пропонується дати письмові відповіді на одне запитання із попереднього практичного заняття.

Метою проведення письмового опитування є перевірка залишкових знань студентів до попереднього практичного заняття та вміння змістовно та коротко викласти окремі питання теми.

Оцінюючи відповідь, викладач керується такими критеріями: повнота, правильність та стислість відповіді, логіка і аргументованість викладу думок.

### 1.3 Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

| Інструменти і завдання              | Кількість балів                      |                            |
|-------------------------------------|--------------------------------------|----------------------------|
|                                     | Для денної форми навчання            | Для заочної форми навчання |
| Участь в обговоренні, опитування    | 35 (7 практичних до 5 балів за 1 ПЗ) | 10                         |
| Самостійна робота (завдання до тем) | 25                                   | 30                         |
| Екзаменаційний тест                 | 40                                   | 40                         |
| <b>Разом</b>                        | <b>100</b>                           |                            |

## 2. Теми практичних занять

### 2.1 Практичне заняття 1

**Тема: «Основні поняття дисципліни. Моделі ставлення до людей з порушеннями розвитку»**

**Мета:** сформувати у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про теоретичні, правові, етичні основи інклюзії, розкрити сутність інклюзивного середовища, розвинути здатність аналізувати вплив суспільних установок і бар'єрів на процес інклюзивної взаємодії.

**Завдання:**

- проаналізувати основні поняття дисципліни та сутність інклюзії;
- визначити відмінності між інклюзією та інтеграцією;
- розкрити вплив соціального та освітнього середовища на розвиток особистості;
- визначити основні цінності та принципи інклюзії;
- проаналізувати бар'єри та проблеми соціальної ізоляції в інклюзивному середовищі.

**Основні поняття:** *інклюзивне середовище; інклюзія; соціалізація; інтеграція; соціальна ізоляція; доступність; бар'єри; медична модель інвалідності; соціальна модель інвалідності.*

### **2.1.1. План:**

1. Визначити та проаналізувати зміст понять: інклюзія, інтеграція, соціальна ізоляція, особливі потреби, особливі освітні потреби.
2. Відмінності інклюзії та інтеграції.
3. Переваги інклюзії для особистості та суспільства.
4. Міфи щодо інклюзії та причини їх хибності.

### **2.1.2. Завдання для здобувачів вищої освіти:**

Написати есе на тему «Цінності – це те, як ми хочемо бути, а не те, що ми хочемо мати».

Пояснити зміст як ви розумієте «Інклюзія – є тоді, коли у групі немає здобувача з особливими освітніми потребами».

**Вирішіть ситуацію 1.** У яв'їть ситуацію, коли на робочому місці з'являється колега з інвалідністю. Як може змінитися ставлення колективу, якщо домінуватиме медична модель?

**Вирішіть ситуацію 2.** Дитина з РАС навчається у звичайному класі. Вчитель часто акцентує увагу на особливостях дитини, а однокласники починають уникати спілкування з нею. Як впливає ставлення педагога на сприйняття дитини в колективі? Які бар'єри у цій ситуації видно? Як можна змінити ситуацію?

### **2.1.3. Питання для самоконтролю:**

- У чому полягає сутність інклюзії та чим вона відрізняється від інтеграції?
- Які принципи та цінності лежать в основі інклюзивного підходу?
- Які моделі ставлення до осіб з порушеннями здоров'я існують у сучасному суспільстві?
- Які бар'єри можуть виникати в інклюзивному середовищі?

### **2.1.4. Методичні рекомендації:**

Під час підготовки відповіді на *перше питання* практичного заняття, проаналізуйте основні поняття дисципліни. Визначте сутність інклюзії та значення в сучасному освітньому просторі.

Підготовка відповіді на *друге питання* практичного заняття вимагає з'ясування основних відмінностей між інклюзією та інтеграцією. Визначте особливості організації освітнього процесу в межах кожного підходу та їх вплив на соціалізацію особистості.

Під час підготовки *третього питання* практичного заняття проаналізуйте переваги інклюзії для особистості та суспільства. Визначте позитивний вплив інклюзивного навчання на розвиток толерантності, рівних можливостей, соціалізації.

Підготовка відповіді на *четверте питання* передбачає здійснення аналізу поширених міфів щодо інклюзії та причин їх хибності. З'ясуйте, як стереотипи впливають на ставлення суспільства до осіб з інвалідністю.

### **2.1.5. Література:**

1. Васильєва Г.І. Любарець В.В. Термінологічний словник-інклюзія. URL: [https://uvu.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Terminology\\_2.pdf](https://uvu.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Terminology_2.pdf)
2. Інклюзивне навчання осіб з інвалідністю у системі вищої освіти України : монографія / відп. ред. Г. В. Давиденко. Вінниця: ТОВ «Нілан- ЛТД», 2015. 140 с.
3. Мазай Л.Ю. (2019) Проблема інвалідності у ціннісно-орієнтаційній системі психотерапевтичної роботи груп-аналітичного спрямування. URL: [http://groupanalysis.com.ua/wp-content/uploads/2019/05/Мазай\\_Л.Ю.\\_доповідь.pdf](http://groupanalysis.com.ua/wp-content/uploads/2019/05/Мазай_Л.Ю._доповідь.pdf)
4. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. К.: Самміт-книга, 2018. 196 с.
5. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта. Навч. посіб. К. 2019. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>
6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-п#Text>
7. Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій: український і зарубіжний досвід: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. 340 с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/719417/1/Монографія%20Івано-Франківськ%202019%20ПНУ.pdf>

8. Inclusion of Students with Special Educational Needs : Post-Primary Guidelines.  
URL: [https://www.education.ie/en/Publications/Inspection-ReportsPublications/Evaluation-Reports-Guidelines/insp\\_inclusion\\_students\\_sp\\_ed\\_needs\\_pp\\_guidelines\\_pdf.pdf](https://www.education.ie/en/Publications/Inspection-ReportsPublications/Evaluation-Reports-Guidelines/insp_inclusion_students_sp_ed_needs_pp_guidelines_pdf.pdf)
9. The Seven Principles for Inclusive Education. URL: <http://www.tolerance.org/sites/default/files/general/ED%20-%20Seven%20Principles.pdf>

## 2.2 Практичне заняття 2

**Тема: Психологічні закономірності розвитку особистості та процес соціалізації в інклюзивному середовищі**

**Мета:** сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про закономірності розвитку особистості та особливості процесу соціалізації в умовах інклюзивного середовища; розкрити роль біологічних і соціальних чинників у розвитку людини, а також проаналізувати значення діяльності, спілкування та освітнього середовища у формуванні особистості.

### **Завдання:**

- проаналізувати основні психологічні закономірності розвитку та формування особистості;
- розкрити сутність процесу соціалізації в умовах інклюзивного середовища;
- визначити роль спадковості та середовища у розвитку людини;
- дослідити вплив освітнього середовища на формування особистості;
- визначити фактори соціалізації в інклюзивному середовищі.

**Основні поняття:** *розвиток особистості; формування особистості; соціальне середовище; інклюзивне освітнє середовище; фактори соціалізації.*

### **2.2.1. План:**

1. Психологічні закономірності розвитку та формування особистості в умовах інклюзивного середовища.
2. Чинники розвитку особистості.
3. Теорії розвитку особистості.
4. Вікові етапи та психологічні особливості розвитку особистості.
5. Психологічний вплив освітнього і соціального середовища на формування особистості в умовах інклюзії.

#### **2.2.2. Завдання для здобувачів вищої освіти:**

1. Проведіть порівняння біогенетичних та соціогенетичних теорій розвитку особистості. Як ці теорії можуть бути застосовані до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами?
2. Виберіть одну дитину з особливими потребами(на вибір студента) та проаналізуйте, як середовище і спадковість впливають на її розвиток. Оцініть, як психолого-педагогічні стратегії можуть збалансувати ці впливи.
3. Підготуйте дослідження про те, як освітнє середовище впливає на розвиток особистості дітей з різними потребами. Опишіть конкретні методи створення підтримуючого середовища для інклюзивних класів.

#### **2.2.3. Питання для самоконтролю:**

- Які чинники впливають на розвиток і формування особистості?
- Які особливості біогенетичних, соціогенетичних, двофакторних теорій розвитку?
- Яку роль відіграють діяльність і спілкування у розвитку особистості?
- Які фактори соціалізації є найбільш значущими в умовах інклюзивного середовища?

#### **2.2.4. Методичні рекомендації:**

Під час підготовки відповіді на *перше питання* практичного заняття проаналізуйте психологічні закономірності розвитку та формування особистості в умовах інклюзивного середовища. З'ясуйте сутність соціалізації та особливостей її перебігу в осіб з різними особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної взаємодії.

Підготовка відповіді на *друге питання* практичного заняття вимагає здійснення аналізу співвідношення біологічних і соціальних чинників у розвитку особистості. Визначте роль спадковості та сімейного, освітнього, соціального середовища у формуванні особистості в умовах інклюзії.

Під час підготовки *третього питання* проаналізуйте основні теорії розвитку особистості: біогенетичні, соціогенетичні, двофакторні. Визначте їх ключові положення та значення для розуміння розвитку людини та організації психологічного супроводу в інклюзивному середовищі.

Підготовка відповіді на *четверте питання* плану вимагає розгляду вікових етапів розвитку особистості та їх психологічних особливостей. Проаналізуйте роль діяльності, спілкування, міжособистісної взаємодії у процесі розвитку та соціалізації особистості в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Під час підготовки *п'ятого питання* практичного заняття проаналізуйте вплив соціального та освітнього середовища на формування особистості в умовах інклюзії. Визначте основні психологічні та соціальні фактори, що впливають на процес соціалізації, адаптації та інтеграції особистості в умовах інклюзивного освітнього середовища.

### **2.2.5. Література:**

1. Войтович Н., Ляхова Т., Коваленко Л. Соціально-психологічний супровід осіб з особливими потребами в закладах професійно-технічної освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. 3 (5). DOI: 10.46299/j.isjel.20240305.01
2. Зінченко О.О. Психологічний супровід становлення особистості в освітньому просторі (2017). Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferentsii-2016-2017-n-r/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-standovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6219-psykholohichnyy-suprov-id-standovlennya-osobystosti-v-osvitnomu-prostori#:~:text=>
3. Кацавець Р.С. Психологія розвитку особистості. Навч. посіб. Київ: Алерта, 2024. 152 с.

4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. К.: Видавництво ТОВ «КММ». 2006. 240 с.
5. Малишевська І. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. №3. С.19–26.
6. Музичко Л. Психологічна ресурсність особистості та її резильєнтність. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. №1. С.28–33.  
<https://doi.org/10.32782/psy-2023-1-5>
7. Психологія розвитку та формування особистості дитини: реком. бібліогр. Показч. /Харків. Нац. пед. Ун-т імені Г.С. Сковороди, наукова бібліотека; уклад.: Т.І. Неудачина; відп. Ред. О.Г. Коробкіна. Харків: ХНПУ, 2018. 76 с.
8. Солодчук С.Є. Сучасні теорії особистості у вітчизняному науковому просторі. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i12/34.pdf>
9. Штепа О.С. Психологічна ресурсність у структурі суб'єктності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С.661–675.

### 2.3 Практичне заняття 3

**Тема: Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами як цілісна діяльність психолога**

**Мета:** сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами як систему професійної діяльності психолога, розкрити особливості організації психодіагностичної, корекційної, консультативної та профілактичної роботи , а також сформувати розуміння значення індивідуальної програми розвитку в умовах інклюзивного навчання.

#### **Завдання:**

- проаналізувати сутність психологічного супроводу в інклюзивному середовищі;
- розкрити основні завдання та функції практичного психолога;
- охарактеризувати принципи та напрями психологічного супроводу;
- проаналізувати зміст психодіагностичної, психокорекційної та психопрофілактичної роботи

- охарактеризувати структуру індивідуальної програми розвитку.

**Основні поняття:** *психологічний супровід, особливі освітні потреби, інклюзивне середовище, індивідуальна програма розвитку; індивідуальна освітня траєкторія.*

### **2.3.1. План:**

1. Завдання, принципи організації психологічного супроводу.
2. Діагностична та корекційна робота, психопрофілактична робота, консультування, психологічна допомога як основні напрямки діяльності у психологічному супроводі.
3. Інформаційно-просвітницька робота та психологічне консультування батьків.
4. Етапи психологічного супроводу.
5. Структура та етапи розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами як умова реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

### **2.3.2. Завдання для здобувачів вищої освіти:**

1. Які завдання виконує психолог у роботі з дитиною з особливими освітніми потребами?

**Вирішити ситуацію 1:** у класі є учень (8 років) ,який не виконує інструкції учителя, уникає контактів, має труднощі з навчанням, часто тривожний.

**Завдання:** визначте, що робить психолог першим? Які методи діагностики можна використати? З ким потрібно взаємодіяти?

**Вирішити ситуацію 2.** Мама учня заперечує труднощі дитини і каже: «Він просто лінивий». Завдання: сформулюйте коректну відповідь для мами учня. Як пояснити важливість діагностичного обстеження? Як не викликати опір?

**Вирішити ситуацію 3.** У закладі освіти навчається дитина з особливими освітніми потребами, яка має труднощі у засвоєнні навчального матеріалу та організації власної діяльності. Команда психолого-педагогічного супроводу розробляє індивідуальну програму розвитку. Завдання: визначте основні етапи створення індивідуальної програми розвитку. Які фахівці повинні бути залучені

до її створення? Які аспекти необхідно врахувати під час планування індивідуальної освітньої траєкторії дитини?

### **2.3.3. Питання для самоконтролю:**

- У чому полягає сутність психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами ?
- Які основні напрями діяльності практичного психолога в умовах інклюзивного навчання?
- Яке значення має психодіагностична, психокорекційна робота у системі супроводу?
- Яку роль відіграє співпраця психолога з батьками?
- Які структурні компоненти включає індивідуальна програма розвитку?

### **2.3.4. Методичні рекомендації:**

Під час підготовки відповіді на *перше питання* практичного заняття необхідно проаналізувати сутність психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами як системи професійної діяльності психолога. інклюзивного викладання як педагогічного підходу. Визначте його основні завдання та значення в умовах інклюзивного середовища.

Підготовка *другого питання* плану передбачає з'ясування основних напрямів діяльності психолога під час супровідної діяльності. Охарактеризуйте особливості психодіагностичної, психокорекційної, психопрофілактичної роботи.

Під час підготовки *третього питання* проаналізуйте особливості інформаційно-просвітницької роботи та психологічного консультування батьків. Проаналізуйте значення взаємодії психолога, педагогів та сім'ї у процесі психологічного супроводу.

Підготовка відповіді на *четверте питання* передбачає визначення основних етапів здійснення психологічного супроводу та їх характеристика. Необхідно визначити основні завдання психолога на кожному етапі.

Підготовка *п'ятого питання* вимагає структури та етапів розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

### 2.3.5. Література:

1. Васьківська С. П'ять вимірів психологічного консультування: навч.посіб. Київ: Ніка-Центр, 2019. 400 с.

Лист МОН України «Про організацію психологічного та соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» від 26.07.2012 р. № 1/9– 529 URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebamami/normativno-pravova-baza.html>

2.Наказ МОН України «Про внесення змін до Примірного Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» (від 29.05.2025 №787).

3.Острянюк Т.С. Особливості психологічного супроводу дітей з інвалідністю під час війни (арт-терапевтичний підхід). // Соціально-психологічна підтримка осіб з інвалідністю в умовах війни: кол. моногр. / Маслянікова І.,Османова А., Давиденко Г. та ін.; за заг. ред. І. Маслянікової. К. Університет «Україна», 2023. 216 с. С. 124–136.

4. Острянюк Т.С. Особливості психологічного супроводу дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану. Вектори соціальної, організаційної та економічної психології [Електронне видання] : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лют. 2024 року) / відп. ред. С. Миронець. –Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2024. С. 218–221.

4. Постанова КМ України про зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» ( № 129 від 05 лютого 2026 р.).

5.Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями/навчально-методичний посібник / авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н. А. Ярмола.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової. К., ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2018. 123 с.

6. Строяновська О.В. Психологічна служба в системі освіти: Практикум з навчального курсу для практичних психологів: Навч.посібн. К.: Каравела, 2010. 176 с.

## 2.4 Практичне заняття 4

**Тема: Сімейний психологічний супровід у системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами.**

**Мета:** сформувати у здобувачів вищої освіти систему знань про особливості сімейного психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, розкрити вплив сімейного середовища та стилів виховання на розвиток особистості дитини, а також проаналізувати особливості психологічної підтримки батьків і дітей в умовах інклюзивного середовища.

### **Завдання:**

- проаналізувати сутність сімейного психологічного супроводу;
- визначити фактори формування батьківського ставлення до дитини з особливими освітніми потребами;
- охарактеризувати стилі сімейного виховання та їх вплив на розвиток дитини;
- розглянути вплив деструктивних батьківських настанов на емоційний стан дитини;
- визначити специфічні проблеми сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами;
- охарактеризувати напрями психологічної підтримки батьків та дітей.

**Основні поняття:** *сімейний психологічний супровід, батьківське ставлення, стилі сімейного виховання, деструктивні настанови, сімейне середовище, взаємодія батьків і дитини.*

### **2.4.1. План:**

1. Сутність сімейного психологічного супроводу.
2. Фактори впливу батьківського ставлення до дитини з інвалідністю.
3. Стилi сімейного виховання та їх вплив на розвиток особистості дитини.
4. Проблеми у сім'ях, які виховують дітей з інвалідністю.

5. Напрями психологічної підтримки батьків і дітей.

#### **2.4.2. Завдання для здобувачів вищої освіти:**

1. Визначте стиль виховання у сім'ї: я все зроблю за нього/неї; Якщо ти не будеш нормальним, я тебе не люблю. Роби, що хочеш, мені немає коли. Ти повинен бути як усі діти. Відповіді: гіперопіка; емоційне відторгнення; гіпоопіка (байдужість); завищенні вимоги (неприйняття). Як це впливає на дитину з особливими освітніми потребами?

2. Визначити для кожного стилю виховання: емоційний стан дитини; поведінкові прояви; можливі психологічні труднощі.

3. Вирішити ситуацію 1. У сім'ї, де виховується дитина з аутоімунним захворюванням, мама емоційно виснажена і у постійному стресі. Батько дистанційований, у виховання не втручається, проте живуть разом. У дитини з матір'ю часті конфлікти. Визначити проблеми сім'ї? Які ризики для стану дитини? Які дії психолога?

4. Вирішити ситуацію 2. Батьки дитини з поведінковими труднощами відчують постійне емоційне виснаження і часто конфліктують між собою. У сім'ї зростає рівень тривожності, емоційної дистанції між чоловіком і дружиною. Дитина має РАС та РДУГ. На дитину батьківські правила, розмови не впливають. Батьки звернулися до психолога за корекцією поведінки дитини. Яка роль психолога у даній ситуації можлива?

5. Сформулюйте 5 правил здорових стосунків у сім'ї, де виховується дитина з особливими освітніми потребами.

#### **2.4.3. Питання для самоконтролю:**

- У чому полягає сутність сімейного психологічного супроводу?
- Які фактори впливають на формування батьківського ставлення до дитини з особливими освітніми потребами?
- Які стилі сімейного виховання негативно впливають на розвиток особистості дитини?
- Які психологічні труднощі можуть виникати у дітей з особливими освітніми потребами?

- Які форми психологічної підтримки є ефективними для батьків і дітей?

#### **2.4.4. Методичні рекомендації:**

Під час підготовки відповіді на *перше питання* практичного заняття необхідно проаналізувати сутність сімейного психологічного супроводу як складової підтримки дитини з особливими освітніми потребами; розкрити завдання та принципи. Визначте роль сім'ї у процесі розвитку, соціалізації, емоційного благополуччя дитини.

Підготовка *другого питання* вимагає аналізу факторів, що впливають на формування батьківського ставлення до дитини з особливими освітніми потребами. Проаналізуйте вплив сімейного досвіду, емоційного стану батьків та соціального середовища на особливості взаємодії з дитиною.

Під час підготовки *третього питання* практичного заняття проаналізуйте стилі сімейного виховання та їх вплив на розвиток особистості дитини. Визначте деструктивних батьківських настанов і їхній вплив на самооцінку, поведінку та емоційний стан дитини.

Підготовка *четвертого питання* плану практичного заняття передбачає розгляд специфічних проблем сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Також розгляд психологічних труднощів дітей.

Під час підготовки *п'ятого питання* проаналізуйте основні напрямки психологічної підтримки батьків та дітей. Визначте умови побудови здорових сімейних стосунків у сім'ях, де виховують дітей з порушеннями здоров'я або поведінковими труднощами.

#### **2.4.5. Література:**

1. Буовська Т. М. Психологічний супровід сімей, які виховують дитину з особливими потребами. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2019.
2. Іваніна А.В., Яблонський А.І. Теоретичні аспекти психологічного супроводу сімей при народженні дитини з особливими потребами. *Габітус*. 2024. DOI: DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.64.24>

3. Когут І. О. Когнітивно-поведінкова терапія як метод психологічної підтримки сімей з дітьми з особливими потребами. *Науковий вісник НУШ*. 2021. 4(3). С. 54-61.
4. Мушкевич М. І. Психологічне консультування та психотерапія: зміст, прийоми, технології : навч. посіб. / Р. П. Федоренко, М. І. Мушкевич, В. В. Коширець. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 300 с.
5. Мушкевич М. І. Психологічний супровід сімей, що мають проблемних дітей : монографія / М. Мушкевич. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 456 с.
6. Мушкевич М. І. Психологічні особливості особистісного та сімейного функціонування батьків, які мають проблемних дітей. Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах Євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 20-річчя каф. практ. психології / [упорядники: Г. К. Радчук, З. М. Адамська, І. П. Андрійчук]. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 229–232.
7. Мушкевич М. І. Модель психологічного дослідження сімей, що мають проблемних дітей. Актуальні проблеми практичної та клінічної психології : матеріали XIII наук.-практ. семінару (Луцьк, 8–10 лист. 2018 р.) / СНУ ім. Лесі Українки ; каф. практ. та клінічної психології ; [за заг. ред. М. І. Мушкевич]. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 109–120.
8. Мушкевич М. І. Психологічні техніки подолання конфліктних ситуацій у сім'ї з проблемною дитиною. Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 квіт. 2019 р.) / СНУ ім. Лесі Українки ; [за заг. ред. О. В. Лазорко, В. А. Ущиної]. Луцьк : Волиньполіграф, 2019. С. 201–207.
9. Мушкевич М. І. Психотерапевтична техніка «Сімейна скриня» в психологічному супроводі сімей, що мають проблемних дітей. Психологічні перспективи : зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2020. Вип. 35. С. 119–134.

10. Мушкевич М. І. Теорія і практика психологічного консультування сімей. *Психологічні перспективи*. 2022. Вип. 39. С. 291–305. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-mus>
11. Острянюк Т.С. Сімейна ситуація як детермінанта вторинного енкопрезу у дітей : внутрішня психологічна безпека та психокорекційні напрями подолання внутрішнього конфлікту лояльності. *Moderní aspekty vědy: LIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. str. 467. С.349–358. ISBN 978-617-8614-15-7 URL :<https://doi.org/10.52058/59-2025>.*
12. Острянюк Т.С., Поджинська О.О. Сімейна комунікація як ресурс подолання сором'язливості у дітей: психологічне консультування батьків. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Том. 36 (75). №4. С.127–132. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.4/18>.
13. Потапчук Є., Карпова Д. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя. Хмельницький : «Polylux design & print», 2021. 52 с.
14. Психологічна допомога дитині та сім'ї: практикум. / Л. Магдисюк, М. Замелюк, О. Беспарточна, Н. Борбич. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 280 с.

## 2.5 Практичне заняття 5

**Тема:** Психологічний супровід дітей з емоційними порушеннями в умовах інклюзивного середовища.

**Мета:** сформувати у здобувачів вищої освіти систему знань про особливості психологічного супроводу дітей з емоційними порушеннями в умовах інклюзивного середовища, розкрити специфіку тривожних і поведінкових проявів у дітей та підлітків, а також визначити основні напрями психологічної підтримки і стабілізації емоційного стану.

### **Завдання:**

- проаналізувати особливості емоційних порушень у дітей та підлітків;

- визначити основні напрями психологічного супроводу дітей з агресивними реакціями;
- охарактеризувати психологічні прояви тривожності в умовах інклюзивного середовища;
- розкрити особливості розладу сепараційної тривоги;
- визначити вплив фобічних і генералізованих тривожних розладів;
- охарактеризувати селективний мутизм та основні напрями психологічного супроводу дітей Я які мають це порушення.

**Основні поняття:** *агресивні реакції; тривожність; ресурсно-стабілізаційний підхід; психологічний супровід; розлад сепараційної тривоги; селективний мутизм; емоційна регуляція; генералізований тривожний розлад.*

### **2.5.1. План:**

1. Емоційні порушення у дітей та підлітків в умовах інклюзивного середовища.

2. Ресурсно-стабілізаційний підхід як основа психологічної підтримки дітей з емоційними та поведінковими труднощами в умовах інклюзивного навчання.

3. Особливості психологічного супроводу дітей з підвищеним рівнем тривожності в умовах інклюзивного навчання.

4. Особливості розладу сепараційної тривоги, фобічних і генералізованих тривожних розладів. Специфіка їх проявів у дітей і підлітків.

5. Психологічні особливості селективного мутизму. Основні напрями психологічного супроводу дітей із труднощами в комунікації.

### **2.5.2. Завдання для здобувачів вищої освіти:**

1. Після тривалого вдома через воєнні події дитина відмовляється залишатися у школі без матері, плаче під час розставання та скаржиться на страх, що з батьками може щось трапитися. Визначте ознаки сепараційної тривоги. Які напрями психологічного супроводу будуть ефективними?

2. **Вирішити ситуацію 1:** учениця активно спілкується вдома, однак у закладі освіти не відповідає на запитання учителя та уникає вербальної взаємодії з однокласниками. Під час групових занять проявляє виражену

тривожність та напруженість. Проаналізуйте особливості прояви селективного мутизму. Які психологічні труднощі можуть виникати у дитини в інклюзивному освітньому середовищі? Які умови сприятимуть формуванню психологічної безпеки та розвитку комунікації, та яка роль психолога?

### **2.5.3. Питання для самоконтролю:**

- Які емоційні порушення можуть проявлятися у дітей та підлітків в умовах інклюзивного освітнього середовища?
- У чому полягає ресурсно-стабілізаційний підхід у психологічному супроводі?
- Чим відрізняються фобічні і генералізовані тривожні розлади?
- Які особливості психологічного супроводу дітей з селективним мутизмом?

### **2.5.4. Методичні рекомендації:**

Під час підготовки відповіді на *перше питання* практичного заняття проаналізуйте особливості емоційних порушень у дітей та підлітків в умовах інклюзивного середовища. Визначте основні труднощі емоційної адаптації та особливості психологічного супроводу таких дітей.

Підготовка *другого питання* передбачає аналіз агресивних реакцій у дітей та підлітків. Проаналізуйте ресурсно-стабілізаційний підхід як основу психологічної підтримки дітей з поведінковими та емоційними труднощами.

Підготовка *третього питання* практичного заняття вимагає розгляду проявів тривожності в дитячому та підлітковому віці. Визначте особливості психологічного супроводу дітей з підвищеним рівнем тривожності в умовах інклюзивного навчання.

Підготовка відповіді на *четверте питання* плану практичного заняття передбачає розгляд особливостей розладу сепараційної тривоги, фобічних і генералізованих тривожних розладів. Проаналізуйте чинники їх розвитку та специфіку проявів у дітей та підлітків в умовах воєнного стану.

Під час підготовки відповіді на *п'яте питання* проаналізуйте психологічні особливості селективного мутизму. Визначте основні напрями психологічного

супроводу та умови створення безпечного інклюзивного середовища для дітей з труднощами комунікації.

### 2.5.5. Література:

1. Острянюк Т.С. Прояви труднощів поведінки у дітей з особливими освітніми потребами: матеріали третього міжнародного симпозиуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління»: зб. наук. праць в 2-х частинах / За ред. Страшка С.В. Вип. 3. Ч. 1. К.: Алатон, 2021. С. 200-203.

2. Острянюк Т.С. Причини несоціалізованого розладу поведінки у дітей молодшого шкільного віку. Ігропрактика у формальній та неформальній освіті: базовий курс для фахівців : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 26 травня – 6 липня 2025 року. Львів. Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 36–38.

3. Острянюк Т.С. Селективний мутизм у дітей дошкільного віку в умовах поєднання кризи трьох років та воєнного стресу: особливості психологічного супроводу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2026. Т.37(76). №2. С.123–129. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.2/20>

4. Острянюк Т.С. Психологічний супровід дітей з агресивними реакціями в інклюзивному середовищі: ресурсно-стабілізаційний підхід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологічні науки*. 2026. Т.37(76).№1. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.1/27> С.176–180.

5. Острянюк Т.С., Поджинська О.О. Психокорекційний потенціал арттерапії у роботі з дітьми, які мають порушення мовленнєвого розвитку (заїкання) після психологічної травми війни в умовах інклюзивного дошкільного закладу. *Moderní aspekty vědy: LX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. str. 310. С. 167-176. ISBN 978-617-8614-17-1* <https://doi.org/10.52058/60-2025>.

## 2.6 Практичне заняття 6

**Тема: Особливості психологічного супроводу дітей із РАС в умовах інклюзивного середовища**

**Мета:** сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про особливості психологічного супроводу дітей з розладами аутистичного спектра в умовах інклюзивного середовища, розкрити специфіку проявів РАС, а також визначити основні напрями психологічної підтримки дітей, педагогів і батьків.

**Завдання:**

- проаналізувати сутність поняття «розлади аутистичного спектру»;
- охарактеризувати основні причини та прояви РАС;
- визначити особливості психологічного супроводу дітей з РАС;
- розкрити особливості індивідуальної та групової роботи з дітьми з РАС;
- визначити роль педагогів та батьків у системі психологічного супроводу;
- проаналізувати основні напрями психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

**Основні поняття:** *психологічний супровід, розлади аутистичного спектра, сенсорна чутливість, поведінкові особливості, індивідуальна робота, групова робота, психолого-педагогічна підтримка.*

### 2.6.1. План:

1. Сутність поняття РАС та психологічні особливості дітей з РАС.
2. Причини виникнення та основні прояви РАС.
3. Особливості психологічного супроводу дітей з РАС в умовах інклюзивного навчання.
4. Особливості психологічної підтримки педагогів, які працюють з дітьми з РАС.
5. Особливості індивідуальної та групової роботи з дітьми з РАС.

### 2.6.2. Завдання для здобувачів вищої освіти:

1. Вирішити ситуацію 1. Дитина з РАС під час занять починає закривати руками вуха, уникати контакту з однолітками та проявляти роздратування через гучні звуки у класі. Після цього відмовляється брати участь у груповій роботі.

Проаналізуйте можливі причини поведінки дитини. Які особливості сенсорної чутливості можуть проявлятися у дітей з РАС? Які умови освітнього середовища сприятимуть психологічному комфорту дитини?

2. Вирішити ситуацію 2: учень з РАС уникає спілкування з однолітками, проявляє труднощі під час виконання групових завдань. Педагоги відзначають, що дитині складно розуміти емоції інших людей. Визначте особливості соціальної взаємодії дитини з РАС. Які напрями психологічного супроводу будуть ефективними у цій ситуації. Яку роль можуть відігравати педагоги та однолітки у процесі адаптації дитини?

### **2.6.3. Питання для самоконтролю:**

- Які основні прояви РАС ?
- Які труднощі можуть виникати у дітей з РАС в інклюзивному середовищі?
- У чому полягає психологічний супровід дітей з РАС?
- Які особливості індивідуальної та групової роботи дітей з РАС?
- Яку роль відіграє взаємодія психолога, педагогів та батьків у процесі супроводу дитини?

### **2.6.4. Методичні рекомендації:**

Під час підготовки відповіді на *перше питання* практичного заняття проаналізуйте сутність поняття «розлади аутистичного спектра» та охарактеризуйте психолого-педагогічні особливості дітей з РАС. Визначте основні труднощі взаємодії та комунікації в умовах інклюзивного середовища.

Підготовка *другого питання* передбачає здійснення аналізу причин виникнення та основних проявів розладів аутистичного спектра. Визначте особливості поведінкових, емоційних, сенсорних проявів у дітей з РАС.

Під час підготовки *третього питання* практичного заняття проаналізуйте особливості психологічного супроводу дітей з РАС в умовах інклюзивного навчання. Визначте основні напрями психологічної підтримки та умови створення безпечного освітнього середовища.

Підготовка *четвертого питання* плану практичного заняття вимагає розгляду особливостей психологічної підтримки педагогів, які працюють з

дітьми з РАС. Проаналізуйте труднощі професійної взаємодії та шляхи формування ефективної взаємодії комунікації з дитиною.

Під час підготовки *п'ятого питання* практичного заняття визначте особливості індивідуальної та групової роботи з дітьми з РАС у системі психологічного супроводу. Визначте роль міждисциплінарної взаємодії фахівців та батьків у підтримці розвитку дитини.

### 2.6.5. Література:

1. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : «Тріада плюс», 2012. 520 с.
1. Островська К., Островський І., Лобода В. Основи психолого-педагогічної діагностики дітей із розладами спектра аутизму. *Збірник наукових праць Проблеми сучасної психології*. 2018. № (42). С. 133–151.
2. Пархомчук С.О. Особливості комунікативного розвитку дітей з РАС. На урок. Методичні рекомендації : сайт. URL: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-formuvannya-komunikativnih-navichok-u-ditey-z-ras-447719.html>
3. Перші сто днів аутизму. Поради родинам щодо отримання важливої інформації перші сто днів після діагностування аутизму у дитини. К. 2019. 95 с.
4. Плахтій М. В., Куралова С.Я. Психологічні та фізіологічні особливості розвитку дітей з розладами аутичного спектру. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2017. № 2. С. 152–157.
5. Рибченко Л. К. Застосування корекційних технологій в роботі з дітьми із аутизмом. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2017. Вип. 34. С. 79–85.
6. Сердечна В. М. Роль батьків у розвитку дитини з розладом аутистичного спектра: підтримка, адаптація та успіх. Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з

міжнародною участю. 2024. Режим доступу: <https://kaf-korped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/12/materialy-konferentsii-2024.pdf#page=277>

7. Синопис діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків / перекл. з англійської; упор. та наук. ред. Леся Підлісецька. (Серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія»). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. 112 с.
8. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. К.: «Гнозіс», 2013. 60 с.
9. Скрипник Т. Феноменологія аутизму: Монографія. К. 2010. Видавництво «Фенікс». 2010. 373 с.
10. Слободян С. Здобуття трудових навичок осіб з порушеннями розвитку аутистичного спектра. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2023. Вип. 38. С. 254–262. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.38.11868>
11. Спеціальна педагогіка і психологія : сучас. термінол. словник / за ред. Л. Прохоренко, В. Засенка. Київ : Генеза, 2024. 272 с.
12. Сургунд Н., Дригула В. Особливості розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. Psychology Travelogs. 2024. № (3). С. 159–166.
13. Сухіна І., Риндер І., Скрипник Т. Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом: посібник. Київ-Чернівці: «Букрек», 2017. 192 с.
14. Тарасун В. Аутологія: теорія і практика. Підручник. К.: «Вадекс», 2018. 509 с.
15. Черніченко Л. Сучасні підходи до формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. Knowledge, Education, Law, Management. 2022. № 5 (49). С. 35–39.
16. Шеремет М. К., Базима М.К. Розвиток мовленнєвої та комунікативної діяльності дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія

- 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2017. Вип. 33. С. 100-106.
17. Шрамм Роберт Дитячий аутизм і АВА терапія , що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки. Київ: Центр учбової літератури , 2021. 140 с.
- 18.Яковицька Л. С., Лич О. М. Психологічні особливості дітей з розладами аутистичного спектру: когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 3(43).
- 19.Щербата В., Ляховець Л., Горелько А. Корекція комунікативних навичок у дітей із розладом аутичного спектру. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2018. № 3. С. 165–172.
20. Catherine Lord, Traolach Brugha, Tony Charman, James Cusack, Guillaume Dumas, et al.. Autism spectrum disorder. Nature reviews Disease primers, 2020, 6 (1), pp.5. <https://pasteur.hal.science/pasteur-02445082/document>
- 21.Internet resource: American Psychiatric Association (2022). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth Edition, text revision. (DSM-5-TR). URL:<https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm/educational-resources/assessment-measures>

## 2.7 Практичне заняття 7

**Тема: Метафоричні техніки у психологічному супроводі в інклюзивному середовищі**

**Мета:** сформувати у здобувачів вищої освіти знання про можливості використання метафоричних та образно-символічних технік у психологічному супроводі в умовах інклюзивного середовища, розкрити їх значення для розвитку рефлексії, емоційної саморегуляції та психологічної підтримки особистості.

**Завдання:**

- проаналізувати роль і сутність метафоричних технік у психологічному супроводі;

- визначити можливості метафоричних образів у розвитку рефлексії та саморегуляції;
- охарактеризувати особливості образно-символічних технік у роботі з емоційними переживаннями;
- визначити особливості використання метафоричних технік в умовах психологічної вразливості;
- розкрити особливості застосування метафоричних технік у роботі з різними категоріями учасників інклюзивного середовища.

**Основні поняття:** *метафоричні техніки; образно-символічні техніки; рефлексія; психологічна саморегуляція; психологічна підтримка; внутрішній досвід; асоціативне мислення.*

#### **2.7.1. План:**

1. Сутність метафоричних технік у психологічному супроводі особистості.
2. Роль метафоричних образів у розвитку психологічної саморегуляції та рефлексії.
3. Особливості використання образно-символічних технік у роботі із емоційними переживаннями та внутрішніми конфліктами.
4. Застосування метафоричних технік у роботі з особами, які мають труднощі вербалізації власних переживань.
5. Особливості використання метафоричних технік у роботі з дітьми, підлітками та дорослими в інклюзивному середовищі.

#### **2.7.2. Завдання для здобувачів вищої освіти:**

1. Вирішити ситуацію 1: підліток в інклюзивному середовищі відчуває труднощі у вираженні власних переживань та уникає відкритого обговорення своїх емоцій. Під час занять психолог пропонує створити образ свого страху у вигляді символу або метафори. Проаналізуйте можливості використання метафоричних технік у цій ситуації. Які психологічні функції може виконувати метафоричний образ? Які умови необхідні для безпечної роботи з емоційними переживаннями?

2. Вирішити ситуацію 2. Студент, який пережив вимушене переселення через воєнні події, відчуває емоційне виснаження та труднощі у спілкуванні з іншими. Психолог використовує образно-символічну вправу «Моє внутрішнє місце безпеки». Визначте значення образно-символічних технік у роботі з кризовими переживаннями. Які ресурси особистості можуть активізуватися через метафоричну роботу? Які особливості психологічного супроводу важливо враховувати в умовах емоційної вразливості?

### **2.7.3. Питання для самоконтролю:**

- У чому полягає сутність метафоричних технік у психологічному супроводі?
- Які можливості мають метафоричні образи для розвитку рефлексії і саморегуляції?
- Чому образно-символічні техніки є ефективними у роботі з емоційними переживаннями?
- Які переваги мають метафоричні техніки у роботі з особами, які мають труднощі вербалізації?

### **2.7.4. Методичні рекомендації:**

Під час підготовки відповіді на *перше питання* практичного заняття проаналізуйте сутність метафоричних технік у психологічному супроводу особистості. Визначте їх значення у роботі в умовах інклюзивного середовища.

Підготовка *другого питання* передбачає аналіз ролі метафоричних образів у розвитку саморефлексії та психологічної саморегуляції. Проаналізуйте можливості символічного представлення внутрішнього досвіду людини.

Під час підготовки *третього питання* практичного заняття проаналізуйте особливості використання образно-символічних технік у роботі з емоційними переживаннями, внутрішніми конфліктами та кризовими станами особистості.

Підготовка *четвертого питання* плану практичного заняття вимагає розгляду можливостей застосування метафоричних технік у роботі з особами, які мають труднощі вербалізації власних переживань. Визначте переваги невербальних способів психологічної підтримки.

Під час підготовки *п'ятого питання* практичного заняття визначте психологічні особливості використання метафоричних технік у роботі з дітьми, підлітками та дорослими в інклюзивному середовищі. Визначте умови безпечного застосування таких технік у психологічному супроводі.

### 2.7.5. Література:

1. Острянюк Т.С. Психологічне консультування клієнтів у контексті посттравматичного зростання: теоретико-прикладний аналіз. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2026. № 57. С. 85–92 DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-8437.57.2026-1.12>

2. Острянюк Т.С. Метафоричні образи як ресурс рефлексії та психологічної саморегуляції особистості в інклюзивному просторі психологічної підтримки. *Інклюзія і суспільство*. 2026. №1(12). С. 55–61. <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2026-1-8>.

3. Острянюк Т.С., Поджинська О.О. Відновлення психологічних ресурсів жінок та дітей в умовах воєнного стану: арт-терапевтичний підхід. *Moderní aspekty vědy: XL. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. str. 399-408. (розділ в зарубіжній монографії).*

4. Острянюк Т.С. Сутнісні характеристики зрілої особистості. Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 29–30 березня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С.108-110.

5. Острянюк Т.С. Тілесно-орієнтована арттерапія як інструмент подолання травматичних подій. Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження, 24-25 квітня 2025 р.: Матеріали XXVII Міжнародної конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, С.Ю. Пащенко. – Київ: Видавництво Ліра-К. С. 235–237. 225 с.

## ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Визначення терміну «інклюзія».
2. Різниця інклюзії від інтеграції.
3. Інклюзія та соціалізація.
4. Вплив середовища на соціалізацію.
5. Правові та етичні основи інклюзії.
6. Основні принципи та цінності інклюзії.
7. Законодавчі документи щодо інклюзії.
8. Переваги та виклики інклюзії.
9. Міфи та правда про інклюзію.
10. Сутність інклюзивного середовища.
11. Моделі ставлення до людей з порушеннями здоров'я (медична, соціальна, біопсихосоціальна та ін.)
12. Вплив ставлення суспільства та педагогів на розвиток дитини та сім'ї.
13. Бар'єри в інклюзивному середовищі.
14. Соціальна ізоляція та соціальні інклюзія.
15. Розвиток і формування особистості.
16. Теорії впливу середовища і спадковості на розвиток особистості.
17. Співвідношення біологічних і соціальних чинників у розвитку особистості.
18. Основні теорії розвитку особистості: біогенетичні теорії; соціогенетичні теорії, двофакторні теорії.
19. Вікові періоди розвитку особистості.
20. Роль діяльності і спілкування у процесі розвитку і соціалізації особистості. Фактори соціалізації в інклюзивному освітньому середовищі.
21. Завдання практичного психолога в умовах інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.
22. Завдання, принципи організації психологічного супроводу та напрямки.
23. Первинне виявлення дітей з особливими освітніми потребами.
24. Діагностична та корекційна робота. психопрофілактична робота,

консультування, психологічна допомога як основні види діяльності у психологічному супроводі.

25. Інформаційно-просвітницька робота та психологічне консультування батьків. Етапи психологічного супроводу.
26. Індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами як умова реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.
27. Структура програми та етапи планування.
28. Сутність поняття «індивідуальний навчальний план» та «індивідуальна навчальна програма».
29. Фактори, що впливають на формування батьківського ставлення до дитини з особливими освітніми потребами.
30. Стили сімейного виховання та їх вплив на розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами.
31. Психологічні труднощі дітей з особливими освітніми потребами в сімейному та соціальному середовищі.
32. Деструктивні настанови батьків та їх вплив на емоційний стан дитини.
33. Специфічні труднощі сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.
34. Психологічна підтримка батьків та дітей у процесі сімейного супроводу.
35. Формування здорових взаємин у сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями здоров'я, поведінковими порушеннями.
36. Психологічний супровід дітей з агресивними реакціями в інклюзивному середовищі: ресурсно-стабілізаційний підхід.
37. Психологічний супровід дітей з підвищеною тривожністю в умовах інклюзивного навчання.
38. Розлад сепараційної тривоги у дітей та підлітків: психологічні прояви та чинники розвитку.
39. Особливості проявів та чинники розвитку розладу сепараційної тривоги у дітей та підлітків в умовах військового стану.
40. Фобічні та генералізовані тривожні розлади.

- 41.Селективний мутизм: психологічні особливості та напрями супроводу в інклюзивному середовищі.
- 42.Поняття розлади аутистичного спектра та їх психолого-педагогічна характеристика.
- 43.Причини виникнення та основні прояви РАС в умовах інклюзивного середовища.
- 44.Особливості психологічного супроводу дітей з РАС в умовах інклюзивного середовища.
- 45.Психологічна підтримка педагогів, які працюють з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра.
- 46.Індивідуальна та групова робота з дітьми з РАС в системі психологічного супроводу.
- 47.Організація взаємодії фахівців і батьків у процесі психологічного супроводу дитини з РАС.
- 48.Метафоричні образи як засіб розвитку рефлексії та психологічної саморегуляції особистості в інклюзивному просторі психологічної підтримки.
49. Образно-символічні техніки у роботі з емоційними переживаннями та внутрішніми конфліктами.
- 50.Використання метафоричних технік у роботі з особами, які мають труднощі вербалізації емоційного досвіду.
- 51.Метафоричні техніки як безпечний інструмент психологічної підтримки в умовах емоційної вразливості та кризових переживань.

*Навчальне видання*

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ  
до практичних занять з дисципліни

«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ»  
(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності  
С4 Психологія )  
(Електронне видання)

Укладач ОСТРЯНКО Тетяна Сергіївна

Оригінал-макет Т.С. Острянко

Підписано до друку \_\_\_\_\_  
Формат 60x84 <sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Папір типогр. Гарнітура Times.  
Друк офсетний. Умов. друк. арк. \_\_\_\_\_. Обл.-вид. арк. \_\_\_\_\_.  
Тираж \_\_\_\_ екз. Вид. № \_\_\_\_\_. Замов. №. Ціна договірна.

Видавництво Східноукраїнського національного університету  
імені Володимира Даля

Адреса університета: вул Іоанна Павла II, 17  
Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42

***E-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com***

